

Zeven misverstanden over Ooievaars *Ciconia ciconia* in Nederland

Seven misunderstandings about White Storks *Ciconia ciconia* in The Netherlands

TOM M. VAN DER HAVE & DICK A. JONKERS

De Ooievaar is sinds mensenheugenis een karakteristieke vogelsoort van de Lage Landen (de Rijk 1989, Roobeek 1992) en bekend bij vrijwel iedere Nederlander. Weinig vogelsoorten kunnen zich er bovendien op beroepen zo veelvuldig een rol te spelen in folklore en legendes (Hayman *et al.* 1984, Haverschmidt 1949). Nadat de soort in de jaren tachtig als wilde vogel vrijwel uit Nederland was verdwenen, is door het herintroductieproject van Vogelbescherming Nederland het aantal vrijvliegende broedparen in Nederland recent sterk toegenomen (figuur 1). Ongeveer een derde deel hiervan, zo'n 90 paar, nestelt zelfstandig (Enters *et al.* in voorber.). De overige broeden in, of in de onmiddellijke omgeving van ooievaarstations, die voor het Ooievaarsproject naar Zwitsers voorbeeld in karakteristieke biotopen zijn opgericht naast het Ooievaarsdorp Het Liesveld (Bloesch 1989, Vos 1989). Rond dit project en over Nederlandse Ooievaars in het algemeen doen allerlei verhalen en geruchten de ronde, die een zelfstandig leven zijn gaan leiden. Een aantal van deze onjuistheden willen wij hier ontzenuwen om te voorkomen dat er over enige generaties een mythevorming zal plaatsvinden. Hopelijk zal hierdoor de aandacht voor de natuurlijke leefomgeving van de Ooievaar toenemen en bescherming en herstel van geschikte biotopen worden gestimuleerd.

Zeven misverstanden

(1) *Wilde Ooievaars zijn in Nederland uitgestorven* Tot 1991 hebben in Nederland paren Ooievaars gebroed waarvan beide partners afkomstig waren van de wilde populatie (Jonkers 1991). Momenteel broeden er nog steeds nakomelingen van deze vogels in Nederland, zij het vaak samen met Ooievaars die afkomstig zijn van het herintroductieproject. Omdat de jongen van deze wilde broedparen niet altijd werden geringd, is het niet mogelijk om hiervan een volledig beeld te krijgen.

Uit ringaflezingen is bekend geworden dat er geregeld Ooievaars tot broeden komen die afkomstig zijn uit Oost-Europa en na de broedtijd ook niet meer in Nederland worden waargenomen. Derhalve zijn er in Nederland voortdurend vogels tot broeden gekomen die afkomstig zijn van wilde

populaties. Bovendien doen vogels uit Oost-Europa Nederland aan tijdens de trek.

Het lijkt daarom beter om Ooievaars niet op hun afkomst te beoordelen, maar op hun eigenschappen. Trekken Ooievaars, afkomstig van het herintroductieproject, uit Nederland weg naar het overwinteringsgebied en nestelen zij zelfstandig, dan zijn deze als wild te beschouwen. Belangrijk hierbij is dat door het aflezen van ringen deze gedragseigenschappen in het veld ook daadwerkelijk vastgesteld kunnen worden.

(2) *Projectooievaars trekken niet weg* Vrijwel alle jonge Ooievaars, ook die afkomstig uit buitenstations, trekken ongeacht hun herkomst na het uitvliegen uit Nederland weg. Dit vindt doorgaans plaats in de maand augustus, na het vliegvlug worden. De terugkerende vogels vormen de beoogde basis van een zelfstandig nestelende populatie.

Begin augustus concentreren de Ooievaars zich vaak rond enkele buitenstations en het Ooievaarsdorp Het Liesveld (Groot-Amers). Het moment van wegtrek valt niet samen met het tijdstip van maximale thermiek, maar vaak zeer vroeg in de ochtend (F. & E. Koopman, pers. med.). Het is duidelijk dat in ieder geval de meeste jonge Ooievaars in de richting van het overwinteringsgebied in Afrika trekken. Inmiddels zijn er meer dan 200 terugmeldingen van voornamelijk jonge vogels in de trektijd uit een gebied tussen Nederland en Marokko. Daarnaast komen van de 16 terugmeldingen uit de winterperiode (december - februari) er vijf uit Afrika en zeven uit Spanje. Er zijn in totaal acht terugmeldingen uit West-Afrika, waarvan zeven uit een gebied tussen 12° en 16° noorderbreedte, ook wel bekend als de Sahel.

Omdat de terugmeldingskans in West-Afrika veel kleiner is dan in Europa, is het niet onwaarschijnlijk dat de meerderheid van de jonge Ooievaars ten zuiden van Gibraltar overwintert. Het overwinteren van Ooievaars in Spanje is een toenemend verschijnsel, met name onder de Spaanse broedpopulatie (Tortosa *et al.* 1995). Het grootste deel van de volwassen vogels dat afkomstig is van het herintroductieproject blijven de winter in of nabij Nederland, meestal in de buurt van buitenstations, alwaar ze nog steeds worden bijgevoerd.

(3) *Alle geringde Ooievaars zijn projectooievaars* Uit aflezingen van geringde Ooievaars blijkt dat jaarlijks een aantal individuen uit de oostelijke populatie in Nederland pleistert en soms zelfs tot broeden komt. Zoals bijvoorbeeld een vogel die in 1989 als nestjong in Litouwen werd geringd en in 1995 met een ongeringd vrouwtje in Rhenoy (Gld) een jong heeft grootgebracht (René Rietveld, pers. med.). De grootste aantallen worden afgelezen tijdens de trektijd in maart-mei en augustus-september. Niet alle geringde Ooievaars in Nederland hoeven dus afkomstig te zijn van het Nederlandse ooievaarsproject.

(4) *Alle ongeringde Ooievaars zijn wilde Ooievaars* Het grootste deel van de jonge Ooievaars dat in Nederland opgroeit, wordt geringd met een metalen lipring waarop drie tot vier cijfers staan. Echter, een klein aantal nesten bevindt zich op onbereikbare plaatsen (zoals hoge schoorstenen) die zelfs niet met een hoogwerker te bereiken zijn. De ouders zijn veelal afkomstig van het ooievaarsproject en geringd, maar de jongen blijven in dergelijke situaties ongeringd. In de laatste jaren bleef zo ongeveer 10% ongeringd.

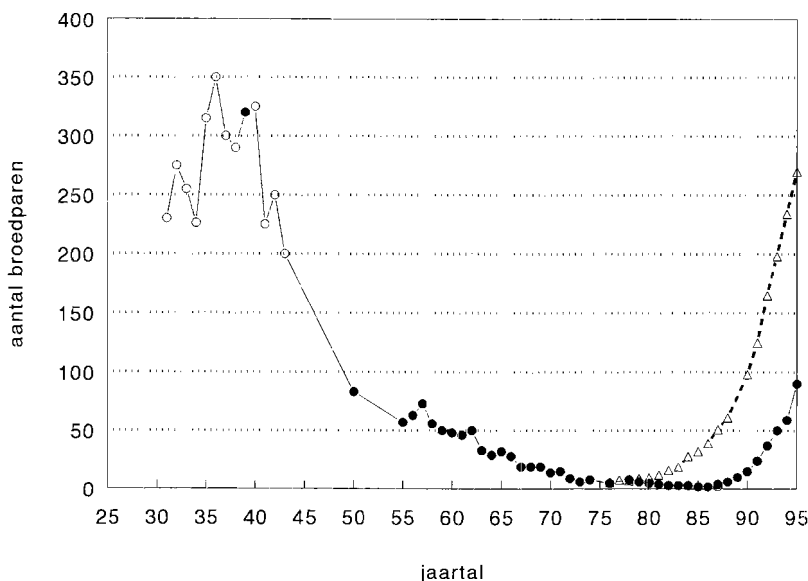
(5) *In Nederland kwamen alleen Ooievaars voor die in West-Afrika overwinterden (West-populatie)* Vrijwel alle Ooievaars in Europa trekken via twee 'bottlenecks' naar Afrika: de Bosporus in Turkije en Gibraltar in Spanje. De 'West' populatie overwintert voornamelijk in West-Afrika ten zuiden van de Sahara, de 'Oost' populatie in Oost- en Zuid-Afrika.

Uit terugmeldingen is gebleken dat de afscheiding tussen de 'West'- en 'Oost'-populatie ongeveer door Nederland liep. De meeste Ooievaars

uit Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel overwinterden in Oost-Afrika, de Ooievaars uit Utrecht, Zuid-Holland, Gelderland en Noord-Brabant overwinterden voornamelijk in West-Afrika (Speek & Speek 1980, Haverschmidt 1949). Tegenwoordig overwinteren de meeste Nederlandse Ooievaars in West-Afrika.

(6) *Ooievaars die hoog vliegen zijn wild, laagvliegers zijn afkomstig van het herintroductieproject* Deze stelling wordt niet door feiten ondersteund. Alle Ooievaars die op trek gaan, inclusief die afkomstig van het project, kunnen zeker met behulp van thermiek zeer snel een hoogte van vele honderden meters bereiken. Tijdens regelmatige voedselvluchten in het broedseizoen wordt echter weinig van thermiek gebruikt gemaakt. De afstanden tot het nest bedragen in goede voedselgebieden doorgaans niet meer dan één à twee kilometer (Böning-Gaese 1992, Dziewiaty 1994, Schneider 1988) tot twee à vier kilometer in marginale voedselgebieden (Jonkers 1987, Lakeberg 1995).

(7) *Ooievaars eten voornamelijk kikkers* Dit romantische beeld van het voedsel van de Ooievaar is in Nederland helaas geen realiteit meer. Het dieet van Nederlandse Ooievaars bestaat momenteel voornamelijk uit regenwormen (Jonkers 1987). Dit stapelvoedsel wordt aangevuld met kleinere soorten loopkevers en incidenteel met Mollen en muizen. Dit staat in schril contrast met de verscheidenheid aan prooien die in optimale biotopen worden genuttigd: vele soorten kevers, waaronder grote, dagactieve mestkevers, krekels, Veldmuizen, Mollen, en kikkers (Böning-Gaese 1992, Dziewiaty 1992, Schneider 1988, Jonkers 1987, Lakeberg 1995). Vooral Veldmuizen blijven

Figuur 1. Aantallen vrijvliegende, zelfstandige broedparen Ooievaars in Nederland in de periode 1930-95 (gesloten cirkels), extrapolaties van incomplete tellingen (open cirkels, uit Dallinga & Schoenmakers 1984), en de totalen inclusief vrijvliegende broedparen op de buitenstations (driehoeken). Numbers of free-flying White Stork breeding pairs in The Netherlands, 1930-95 (closed circles), extrapolations of incomplete counts (open circles; after Dallinga & Schoenmakers 1984), and totals including free-flying pairs of satellite stations (triangles).

in deze situatie een belangrijk stapelvoedsel te vormen. Jaren met een grote produktie van jonge Ooievaars blijken vaak samen te vallen met topjaren van Veldmuizen (Dallinga & Schoenmakers 1984). Dit fenomeen is ook bekend van de Kerkuil (de Jong 1995). Bescherming en herstel van graslandbiotopen zal dan ook ondermeer gericht moeten zijn op die factoren die de diversiteit aan prooidieren vergroten.

Oorzaken achteruitgang

De Ooievaar is als oorspronkelijk wilde broedvogel uit een aantal NW-Europese landen (Zweden, Denemarken, Nederland, België, Frankrijk en Zwitserland) vrijwel verdwenen (Rheinwald *et al.* 1989). Hoewel er aanwijzingen zijn dat deze achteruitgang reeds in de vorige eeuw is ingezet, namen de aantallen zeer scherp af in de tweede helft van deze eeuw. In Nederland is het aantal broedparen vooral sinds 1945 sterk afgenomen (Jonkers 1989, figuur 1). Diverse factoren hebben hierbij een rol gespeeld en mogelijk elkaar versterkt. Grondwaterpeilverlaging en ruilverkaveling vallen vrijwel naadloos samen met het verdwijnen van de Ooievaar uit een aantal gebieden (Dallinga & Schoenmakers 1984). Intensiever gebruik van graslanden heeft de beschikbaarheid, kwaliteit en verscheidenheid van prooisorten sterk vermindert en daarmee het broedsucces (Rooth 1957, Dallinga & Schoenmakers 1984, Jonkers 1989). Daarnaast profiteerden Ooievaars in het verleden sterk van insectenplagen in de Afrikaanse overwinteringsgebieden. Door droogte in de Sahel en intensieve bestrijding van sprinkhanen- en rupsenplagen is de jaarlijkse overleving van oude en jonge vogels sterk vermindert (Kanyamibwa *et al.* 1990). Tot slot is er een aanzienlijke sterfte door elektrocutie en aanvaringen met hoogspanningsleidingen en jacht in de overwinteringsgebieden (Rheinwald *et al.* 1989).

Doelstelling herintroductie en perspectief voor de Ooievaar in Nederland

Het ooievaarsproject van Vogelbescherming Nederland beoogt het herstel van een duurzame en zelfstandige populatie Ooievaars, die alle kenmerken vertoont van de wilde soort. Dit betekent dat bescherming en herstel van geschikte leefgebieden de hoogste prioriteit heeft. Het succes van dit project zou kunnen worden afgemeten aan het aantal zelfstandig broedende ooievaarsparen in Nederland (figuur 1). Het is echter momenteel onduidelijk of de populatie Ooievaars in Nederland in staat is zonder menselijke hulp voort te bestaan. De huidige snelle toename is immers grotendeels het gevolg van de lage sterfte onder de volwassen vogels die niet op trek gaan en in de winter bijgevoerd worden. Met andere woorden, het is mo-

Ooievaar (A. C. Zwaga) White Stork *Ciconia ciconia*

menteel onduidelijk of het huidige aantal terugkerende vogels de sterfte onder wegtrekkende vogels kan compenseren. Hiervoor is een grondige analyse van overleving en recrutering noodzakelijk, evenals een onderzoek naar de factoren die het broedsucces van Ooievaars in Nederland bepalen. Pas dan zal duidelijk worden of een van de meest karakteristieke weidevogels¹⁾ voor Nederland duurzaam en zelfstandig kan worden behouden.

¹⁾ Hoewel de Ooievaars niet in graslanden broeden en daarom in de regel niet als weidevogels worden gezien, zijn ze wel vrijwel volledig afhankelijk van graslanden en als een van de eerste soorten bijna verdwenen door intensivering van de landbouw.

Dankwoord Met dank aan Annemieke Enters, René Rietveld, Wim van Nee, Kees Vos, de medewerkers van de buitenstations en allen die informatie hebben verstrekt over Ooievaars in Nederland.

Summary

Popular misunderstandings have evolved about status and biology of the White Stork in the Netherlands. This is due to the species' disappearance as a regular breeder and to the reintroduction project of the Dutch Society for Protection of Birds.

Seven of these misunderstandings are the following. (1) Wild White Storks are extinct in the Netherlands;

wild storks still breed in the Netherlands and are not extinct. (2) Project storks do not migrate; all first-year White Storks leave the breeding grounds on migration. (3) All ringed White Storks are project storks; not all ringed Storks are from the reintroduction project. (4) Unringed White Storks are wild; some offspring of project-storks remain unringed because of inaccessible nesting sites. (5) Dutch White Storks wintered in West Africa exclusively; the original Dutch population wintered in West Africa ('west' population) as well as in East to South Africa ('east' population). (6) Wild storks fly high, project storks fly low; altitude of flight of a White Stork does not indicate its status. (7) White Storks eat frogs; nowadays, earthworms is the staple food of Dutch White Storks and frogs are taken infrequently.

White Storks became almost extinct due to a combination of factors. Breeding success decreased as a result of intensification of agriculture, lowering of water tables and land consolidation. This negatively affected diversity, availability and quality of preys. Recruitment decreased due to adverse conditions in African wintering areas (drought, insect pest control). Survival rates decreased due to collisions with power lines and electrocution in Europe, and hunting during migration and in Africa. The prospects of an independent and sustainable population of White Storks in The Netherlands are uncertain. Study is needed to estimate if the recruitment rate of first breeders compensates for losses among migrating adult White Storks.

Literatuur

- BLOESCH M. 1989. Der Storchansiedlungsversuch in Alt-reu (Schweiz). In G. Rheinwald, J. Ogden, H. Schulz (eds). Weißstorch - White Stork. Proc. I Int. Stork Conserv. Symp. Schriftenreihe DDA, 10, p. 437-444. Deutscher Dachverband für Avifaunisten, Bonn.
- BÖNING-GAESE K. 1992. Zur Nahrungsökologie des Weissstorchs *Ciconia ciconia* in Oberschwaben: Beobachtungen an zwei Paaren. J. Orn. 133: 61-71.
- DALLINGA J. H. & SCHOENMAKERS S. 1984. Populatieveranderingen bij de Ooievaar *Ciconia ciconia ciconia* in de periode 1850-1975. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- DZIEWIATY K. 1992. Nahrungsökologische Untersuchungen am Weißstorch *Ciconia ciconia* in der Dannenberger Elbmarsch (Niedersachsen). Vogelwelt 113: 133-144.
- 1994. Nahrungsräume des Weißstorchs *Ciconia ciconia* an der mittleren Elbe unter Berücksichtigung der Rühstädter Storchkolonie. Artenschutzreport 94: 31-35.
- ENTERS A., VAN DER HAVE T. M., JONKERS D. A., VAN NEE W. & RIETVELD R. 1996. Broedende Ooievaarders in Nederland in 1995. Vogeljaar 43: (in voorbereiding).
- HAVERSCHMIDT F. 1949. The life of the White Stork. Brill, Leiden.
- HAYMAN P., JONKERS D. & VAN ZALINGE P. 1984. Ooievaarders in Nederland. Oberon, Haarlem.

- DE JONG J. 1995. De Kerkuil en andere in Nederland voorkomende uilen. Friese Pers Boekerij, Leeuwarden.
- JONKERS D. A. 1987. Foerageergebieden en voedsel van de Ooievaar in Schoonrewoerd. VWG Vijfheerenlanden, Vianen.
- 1989. White Stork in the Netherlands: a review. In G. RHEINWALD, J. OGDEN & H. SCHULZ (eds), Weißstorch - White Stork. Proc. I Int. Stork Conserv. Symp. Schriftenreihe DDA 10, p. 45-54. Deutscher Dachverband für Avifaunisten, Bonn.
- 1991. Nederland na 1991 nog ooievaardersland? Vogeljaar 39: 262-264.
- KANYAMBWA S., SCHIERER A., PRADEL R. & LEBRETON J. D. 1990. Changes in adult annual survival rates in a western European population of the White Stork *Ciconia ciconia*. Ibis 132: 27-35.
- LAKEBERG H. 1995. Zur Nahrungsökologie des Weißstorchs *Ciconia ciconia* in Oberschwaben (S-Deutschland): Raum-Zeit Nutzungsmuster, Nestlingsentwicklung und Territorialverhalten. Ökol. Vögel 17. Sonderheft: 1-87.
- RHEINWALD G., OGDEN J. & SCHULZ H. (eds.) 1989. Weißstorch - White Stork. Proc. I Int. Stork Cons. Symp. (Schriftenreihe des DDA, 10.). Deutscher Dachverband für Avifaunisten, Bonn.
- DE RIJK J. 1989. Verspreiding van de Ooievaar *Ciconia ciconia* in Nederland in de 18de eeuw. Limosa 62: 63-66.
- ROOBEEK K. 1992. De Ooievaar *Ciconia ciconia* als broedvogel in ons werkgebied vanaf ca. 1550-1927. Kleine Alk 10: 58-63.
- ROOTH J. 1957. Over het voedsel, de terreinkeus en de achteruitgang van de ooievaar in Nederland. Ardea 45: 93-116.
- SCHNEIDER M. 1988. Periodisch überschwemmtes Dauergrünland ermöglicht optimalen Bruterfolg des Weißstorchs *Ciconia ciconia* in der Save-Stromau (Kroatien/ Jugoslawien). Vogelwarte 34: 164-173.
- SPEEK B. J. & SPEEK G. 1984. Thieme's VogeltrekAtlas. Thieme, Zutphen.
- TORTOSA F. S., MANES M. & BARCELL M. 1995. Wintering White Storks *Ciconia ciconia* in South West Spain in the years 1991 and 1992. Vogelwarte 38: 41-45.
- VOS C. 1989. History and results of the White Stork reintroduction program in the Netherlands. In G. RHEINWALD, J. OGDEN, H. SCHULZ (eds), Weißstorch - White Stork. Proc. I Int. Stork Conserv. Symp. Schriftenreihe DDA, 10, p. 461-467. Deutscher Dachverband für Avifaunisten, Bonn.

Tom M. van der Have, Vogelbescherming Nederland, Driebergseweg 16c, 3708 JB Zeist.

Dick A. Jonkers, Koggewagen 3, 1261 KA Blaricum.

Aanvaard voor opname 5 april 1996